

УДК 338.439.053+332.122

НІКІШИНА О.В., канд. екон. наук, старший науковий співробітник

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса

ОЦІНКА СТАНУ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Оцінено рівень фізичної та економічної доступності продовольства в регіоні, визначено показники його аграрного і продовольчого самозабезпечення. Проаналізовано головні чинники, що впливають на стан споживчої складової регіональної продовольчої безпеки. Запропоновано економічний механізм її забезпечення, орієнтований на підвищення ефективності агропродовольчого комплексу регіону.

Ключові слова: фізична та економічна доступність продовольства, аграрне і продовольче самозабезпечення регіону, доходи населення, цінові коливання.

The level of physical and economic availability of food is appraised in a region, the indexes of him are certain agrarian and food self providing. Main factors which influence on the state of consumer constituent of regional food safety are analyzed. The economic mechanism of her providing, oriented to the increase of efficiency of agrarian and food complex of region, is offered.

Keywords: physical and economic availability of food, agrarian and food self providing of region, profits of population, price vibrations.

Вступ. В умовах розгортання світової продовольчої кризи першочергової значимості набуває завдання створення ефективного економічного механізму забезпечення продовольчої безпеки (далі – ПБ) як на державному, так і регіональному рівнях. Особлива роль в його реалізації належить системі критеріальної оцінки ПБ, яка покликана забезпечити об'єктивність, своєчасність та всебічність оцінки індикаторів безпеки і, відповідно, ефективність управлінських рішень, що приймаються на їх основі, зокрема, стосовно розробки механізмів протидії погрозам ПБ, прогнозів її головних критеріїв тощо.

Питання оцінки продовольчої безпеки та формування механізмів її забезпечення знайшли відображення в наукових працях В. Бойка, В. Берегового, Н. Басюркіної, Л. Дейнеко, О. Кошій, Л. Купінець, М. Мудрак, Б. Пасхавера, П. Саблука, М. Сичевського, О. Скидана, В. Юрчишина та інших учених. Водночас у дослідженнях проблеми ПБ немає однозначної думки про критерії її оцінки та методи розрахунку порогових значень безпеки, особливо на регіональному рівні. Відповідно, виникає необхідність перегляду та доповнення науково-методичних підходів до оцінки регіональної продовольчої безпеки, що визначає актуальність і практичну значимість обраного напрямку дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – здійснення критеріальної оцінки головних складових системи регіональної ПБ – визначила низку завдань:

- оцінка фізичної доступності продовольства в Одеській області за допомогою показників аграрного та продовольчого самозабезпечення, коефіцієнтів фізичної доступності продовольства;
- оцінка економічної доступності продовольства в регіоні;
- аналіз чинників, що визначають стан споживчої (соціальної) складової регіональної продовольчої безпеки;
- обґрунтування на основі результатів критеріальної оцінки головних складових економічного механізму забезпечення ПБ регіону.

Результати. Враховуючи головні риси державної ПБ, регіональну продовольчу безпеку можна трактувати як забезпечення фізичної та економічної доступності якісного продовольства всім соціальним групам населення регіону за рахунок ефективного використання регіонального природноресурсного потенціалу та виробничого потенціалу продовольчого комплексу регіону [1].

Стан продовольчої безпеки держави оцінюється широким спектром показників, головні з яких знайшли відображення в діючій Методиці визначення основних індикаторів ПБ (далі – Методика) [2]. Система оціночних критеріїв еволюціонувала від найпростіших показників (середньодушові доходи населення, перехідні запаси продовольчого зерна) до більш складних та функціональних (територіальна доступність продуктів, ступінь їх «натуральності», вплив якості продуктів на здоров'я і тривалість життя населення тощо). В узагальненому вигляді оцінка стану ПБ визначається трьома групами критеріїв: фізичної доступності продовольства, економічної доступності продовольства, безпеки продовольства для споживачів.

Фізична доступність продовольства є похідною від обсягів та ефективності аграрного виробництва, визначаючи межі продовольчого самозабезпечення регіону. Одеський регіон спеціалізується на вирощуванні винограду, зернових культур, овочів, плодів та ягід, соняшнику; частка перелічених видів аграрної продукції в загальнодержавному виробництві у 2010 р. склала, відповідно, 40,39%, 7,46%, 5,83%, 4,25% та 4,84% (таблиця 1). Стосовно виробництва продукції тваринництва позиції області є досить слабкими, її питома вага в загальнодержавному виробництві м'яса всіх видів, молока та яєць склала в 2010 р., відповідно, 2,21%, 3,59% та 3,43%. Незначними є і регіональні валові збори таких продуктів рослинництва, як картопля та цукрові буряки, частки яких досягли у звітному періоді, відповідно, 2,89% і 0,06%. Порівняльний аналіз обсягів регіонального аграрного виробництва звітного (2010 р.) та базового періоду (1990 р.) свідчить про те, що найбільші темпи приро-

сту характерні для валового збору картоплі (117,7%) та соняшнику (39,2%). Водночас найстрімкіші темпи зниження спостерігалися у виробництві цукрових буряків, м'яса та молока (відповідно, 99,1%, 80,4%, та 59,1%) (див. табл. 1).

Діючою Методикою не передбачено формул для розрахунку мінімальної пропозиції певного виду продукту на ринку. Водночас у Доктрині продовольчої безпеки РФ (2010 р.) чітко встановлено, що питома вага російського зерна не може бути нижчою 95% споживання, цукру – 80%, рослинної олії – 80% і т.д. Приблизно такі ж норми (80–85%) діють і в Білорусі

[7]. За оцінкою українських вчених (В. Бойка, П. Саблука, Б. Пасхавера), частка власного продуктового виробництва у споживанні повинна складати 75–80%. Граничним значенням для індикатора продовольчої незалежності (співвідношення обсягу імпорту певного продукту та ємності його внутрішнього ринку) за Методикою вважається 30-відсотковий [2], за оцінкою ФАО – 20-відсотковий рівень [7], що свідчить про певні викривлення в національній системі оціночних критеріїв продовольчої безпеки, зниження ступеня їх достовірності та своєчасності реакції на дію зовнішніх погроз.

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в Одеському регіоні, тис. тонн*

Види продукції	Роки									2010 у % до 1990 р.
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Одеський регіон										
1. Зернові культури	2674,2	1955,4	1581,3	2668,8	2808,0	1262,8	3681,4	2838,7	2928,7	109,5
2. Цукрові буряки	873,4	524,1	213,5	116,2	239,8	63,2	25,0	0,0	8,1	0,9
3. Соняшник	235,7	194,8	310,8	339,7	367,5	112,2	313,3	230,8	328,0	139,2
4. Картопля	248,5	211,7	316,4	406,4	297,6	110,0	201,1	183,7	541,0	217,7
5. Овочі	461,9	231,8	301,0	525,7	569,4	241,0	486,4	482,7	473,6	102,5
6. Плоди та ягоди	111,2	34,8	66,1	113,9	81,0	48,8	68,1	64,0	74,3	66,8
7. Виноград	337,6	194,6	201,4	193,3	167,4	142,5	154,2	206,1	167,6	49,6
8. М'ясо всіх видів (у забійній вазі)	232,8	98,1	88,4	51,2	47,3	59,1	48,3	43,9	45,6	19,6
9. Молоко	987,4	636,5	532,4	606,4	536,2	467,0	416,4	414,4	403,8	40,9
10. Яйця, млн. шт	1150,8	799,7	656,8	684,3	617,6	515,4	504,5	586,4	584,5	50,8
у % до загальнодержавного виробництва										
1. Зернові культури	5,24	5,77	6,47	7,02	8,20	4,31	6,91	6,17	7,46	X
2. Цукрові буряки	1,97	1,77	1,62	0,75	1,07	0,37	0,19	0,00	0,06	X
3. Соняшник	9,17	6,81	8,99	7,22	6,90	2,69	4,80	3,63	4,84	X
4. Картопля	1,49	1,44	1,59	2,09	1,53	0,58	1,03	0,93	2,89	X
5. Овочі	6,93	3,94	5,17	7,21	7,07	3,53	6,11	5,79	5,83	X
6. Плоди та ягоди	3,83	1,83	4,55	6,74	7,27	3,32	4,53	3,96	4,25	X
7. Виноград	40,38	42,58	39,18	43,63	55,61	39,58	37,14	43,94	40,39	X
8. М'ясо всіх видів	5,34	4,28	5,32	3,21	2,75	3,09	2,53	2,29	2,21	X
9. Молоко	4,03	3,68	4,21	4,42	4,04	3,81	3,54	3,57	3,59	X
10. Яйця, млн. шт	7,07	8,50	7,46	5,25	4,34	3,66	3,37	3,69	3,43	X

* – розраховано за статистичними даними [3, 4, 5, 6].

Для визначення рівня самозабезпечення регіону аграрною та харчовою продукцією запропоновано методичний підхід до визначення відповідних індикаторів на основі коефіцієнтів відмінності у середньодушовому виробництві певних видів продукції в Одеській області та Україні, який дозволяє ідентифікувати сильні та слабкі місця системи регіональної ПБ, а також наявні резерви її забезпечення.

Проведені автором розрахунки рівня аграрного самозабезпечення регіону свідчать про зниження рівня даного показника з 1,7 в 2000 р. до 1,44 пункти в 2009 р. за рахунок зменшення показників відмінності за всіма видами аграрної продукції, окрім винограду та овочів (таблиця 2). Якщо у 2000 р. рівень регіонального середньодушового виробництва зернових

культур та насіння соняшнику перевищував аналогічний загальнодержавний показник, відповідно, на 27,36 % та 77,17 %, у 2005 р. – на 37,3 % та 41,0 %, то у 2009 р. коефіцієнти відмінності склали 1,18 та 0,70 пункти, сигналізуючи про зменшення регіонального виробництва соняшника на 30%. Стійка тенденція до скорочення середньодушового виробництва продуктів тваринництва у регіоні, незважаючи на повільне його зростання в цілому по країні, обумовила низький рівень і динаміку зниження коефіцієнтів відмінностей м'яса, молока та яєць (у 2009 р. порівняно з 2000 р. відповідно, на 0,61, 0,14 і 0,77 пункти). Негативною регіональною тенденцією є мізерні рівні середньодушового виробництва цукрових буряків, картоплі та м'яса (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розрахунок рівня аграрного самозабезпечення Одеського регіону*

Виробництво аграрної продукції на одну особу, кг	Одеський регіон			Україна			Коефіцієнт відмінності		
	Роки			Роки			Роки		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009
1. Зернові культури	633,0	1108,0	1187,0	497,0	807,0	999,0	1,2736	1,3730	1,1882
2. Цукрові буряки	85,0	48,0	—	268,0	328,0	219,0	0,3172	0,1463	—
3. Соняшник	124,0	141,0	96,0	70,0	100,0	138,0	1,7714	1,4100	0,6957
4. Картопля	127,0	169,0	77,0	403,0	413,0	427,0	0,3151	0,4092	0,1803
5. Овочі	120,0	218,0	202,0	118,0	155,0	181,0	1,0169	1,4065	1,1160
6. Плоди та ягоди	27,0	47,0	27,0	30,0	36,0	35,0	0,9000	1,3056	0,7714
7. Виноград	81,0	80,0	86,0	10,0	9,0	10,0	8,1000	8,8889	8,6000
8. М'ясо (у забійній вазі)	35,4	21,2	18,4	33,8	33,9	41,6	1,0473	0,6254	0,4423
9. Молоко	213,0	251,7	173,3	257,4	291,1	252,1	0,8275	0,8647	0,6874
10. Яйця, шт.	263,0	284,0	245,0	179,0	277,0	345,0	1,4693	1,0253	0,7101
11. Усього	X	X	X	X	X	X	17,0384	17,4547	14,3915
<i>Рівень аграрного самозабезпечення (ряд. 11/10)</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>1,7038</i>	<i>1,7455</i>	<i>1,4391</i>

* – розраховано за статистичними даними [3, 5].

Проведені автором розрахунки рівня продовольчого самозабезпечення регіону свідчать про зниження рівня даного показника з 0,67 в 2000 р. до 0,54 пункти в 2009 р. за рахунок зменшення усіх його складових, окрім коефіцієнтів відмінності олії соняшникової та хлібобулочних виробів (таблиця 3). У 2009 р. найнижчі коефіцієнти відмінності спостерігалися за такими продовольчими товарами, як макаронні вироби (0,09), сири жирні (0,14) та м'ясні продукти (0,20 пункти), сигналізуючи про нерозвине-

ність регіональної переробної промисловості за вказаними напрямками. Загалом позиції області у виробництві продовольчих товарів досить слабкі; виняток складає соняшникова олія, рівень регіонального середньодушового виробництва якої у 2,2 рази перевищує аналогічний загальнодержавний показник (див. табл. 3). Слід відзначити, що рівень аграрного (1,44 пункти) майже втричі перевищує рівень продовольчого самозабезпечення області (0,54), сигналізуючи про неповне використання її аграрного потенціалу.

Таблиця 3

Розрахунок рівня продовольчого самозабезпечення Одеського регіону*

Виробництво продовольчих товарів на одну особу, кг	Одеський регіон			Україна			Коефіцієнт відмінності		
	Роки			Роки			Роки		
	2000	2005	2009	2000	2005	2009	2000	2005	2009
1. М'ясо, включаючи субпродукти 1 категорії	4,7	1,7	4,4	8,1	13,2	21,6	0,5802	0,1288	0,2037
2. Вироби ковбасні	2,1	3,6	3,3	3,6	6,6	5,9	0,5833	0,5455	0,5593
3. Сири жирні	0,8	1,1	0,7	1,4	5,8	5,0	0,5714	0,1897	0,1400
4. Молочна продукція	7,9	11,3	12,6	14,2	35,4	32,7	0,5563	0,3192	0,3853
5. Цукор-пісок	27,5	44,8	—	36,2	45,4	27,7	0,7597	0,9868	—
6. Олія соняшникова	31,1	53,2	133,9	19,8	29,3	60,7	1,5707	1,8157	2,2059
7. Вироби хлібобулочні	42,4	44,8	40,8	50,1	48,1	39,7	0,8463	0,9314	1,0277
8. Вироби макаронні	0,3	0,7	0,2	2,4	2,2	2,3	0,1250	0,3182	0,0870
9. Напої безалкогольні, л	6,0	10,7	8,7	13,5	35,9	32,0	0,4444	0,2981	0,2719
10. Усього	X	X	X	X	X	X	6,0375	5,5332	4,8808
<i>Рівень продовольчого самозабезпечення (ряд. 10/9)</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>X</i>	<i>0,6708</i>	<i>0,6148</i>	<i>0,5423</i>

* – розраховано за статистичними даними [3, 5].

Рівень фізичної доступності продовольства можна оцінити шляхом розрахунку відповідного коефіцієнта як відношення обсягів регіонального виробництва продуктів харчування на одну особу до серед-

ньодушового їх споживання населенням регіону. Результати проведених розрахунків узагальнено в таблиці 4.

Таблиця 4

Коефіцієнт фізичної доступності продовольчих товарів (без урахування експортно-імпортних операцій)*

Види товарів	Одеський регіон				Україна				Динаміка змін (+, -)	
	Роки				Роки				Регіон	Україна
	2000	2005	2007	2009	2000	2005	2007	2009		
1. М'ясо і м'ясо-продукти	0,797	0,402	0,412	0,319	0,854	0,642	0,672	0,722	-0,478	-0,131
2. Молоко і молочні продукти	0,992	1,134	0,851	0,768	1,254	1,118	0,994	1,061	-0,223	-0,193
3. Яйця, шт	1,096	1,127	0,896	0,972	0,829	1,099	1,258	1,438	-0,124	0,609
4. Цукор	0,655	1,009	0,339	—	0,862	1,051	1,044	0,721	-0,655	-0,141
5. Олія та інші рослинні жири	1,440	2,463	4,289	6,199	0,917	1,285	2,348	2,662	4,759	1,746
6. Картопля	1,138	1,600	0,479	0,844	3,229	3,585	4,127	4,448	-0,294	1,219
7. Овочі	1,031	1,835	0,925	1,603	1,035	1,419	1,408	1,493	0,572	0,458
8. Плоди, ягоди та виноград	3,103	2,785	1,709	2,190	1,333	1,210	0,926	1,042	-0,914	-0,292

* – розраховано за статистичними даними [3, 5].

Проведені розрахунки свідчать про низький рівень самозабезпечення Одеського регіону м'ясом та м'ясопродуктами – коефіцієнт фізичної доступності даних продуктів склав у 2009 р. 0,319 (68,1% від рівня загальнодержавного показника), зменшившись порівняно з 2000 р. на 0,478 пункти. Регіональний індикатор достатності споживання м'яса і м'ясопродуктів (відношення фактичного споживання продукту на одну особу за рік до його раціональної норми споживання) склав у 2009 р. 60,2%, молока і молокопродуктів – 55,8%. Також слід відзначити досить низькі порівняно з загальнодержавними регіональні коефіцієнти фізичної доступності таких товарів, як цукор, картопля, молочні продукти (див. табл. 4). Водночас рівень самозабезпечення області олією та іншими рослинними жирами, а також плодами, ягодами і виноградом є досить високим, про що свідчать відповідні коефіцієнти фізичної доступності (6,199 і 2,190 в 2009 р.). Загалом їх динаміка відображає особливості використання агроекономічного потенціалу регіону, вказуючи на наявні резерви соціально-економічного розвитку регіонального продовольчого комплексу.

Проведений аналіз свідчить, що, за виключенням цукру, молочних та м'ясних продуктів, Одеський регіон має достатній рівень фізичної доступності продовольства. Однак фактична наявність продовольчих товарів на ринку не гарантує їх доступності для населення. Саме показник економічної доступності продовольства відображає можливість різних соціальних груп населення якісно і повноцінно харчуватися. Економічну доступність продуктів рекомендовано визначати як частку сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних річних витрат домогосподарств. При цьому у діючій Методиці граничним критерієм для даного показника вважається його 60-відсотковий рівень [2]. Водночас у Концепції національної продовольчої безпеки Республіки Білорусь аналогічний показник встановлений на рівні 50%, а в європейських країнах – 10-30% [7]. Враховуючи світовий досвід, у законопроекті №8370-01 «Про продовольчу безпеку України» граничний рівень показника економічної доступності продовольства пропонується обмежити 50 відсотками [8].

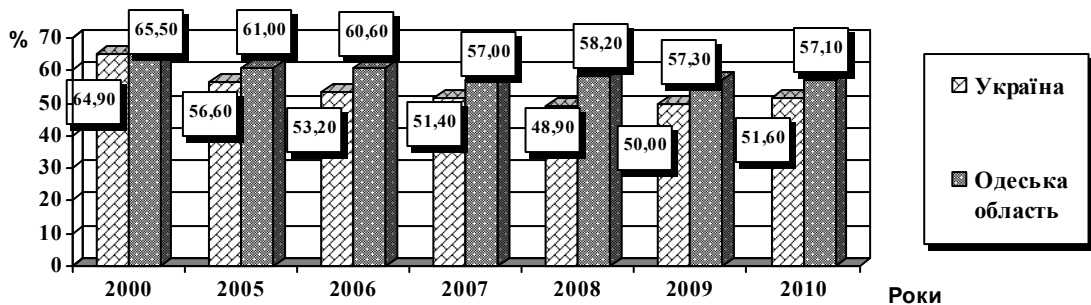

Рис. 1. Частка сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування та безалкогольні напої, % [4, 6]

Динаміка частки сукупних витрат домогосподарств на продовольчі товари, наведена на рис. 1, наочно свідчить про перевищення значення регіонального показника над його загальнодержавним аналогом близько на 6-7%. У 2005-2006 рр. частка продовольчих витрат регіональних домогосподарств перетнула межі граничного критерію економічної доступності, активізувавши дію соціальних погроз ПБ регіону. У 2010 р., незважаючи на позитивну тенденцію до скорочення частки продовольчих витрат з 2008 р., її регіональна величина (57,1%) на 5,5% перевищувала загальнодержавний показник (51,6%), сигналізуючи про невисокий рівень платоспроможності населення і, як наслідок, відносно низький показник економічної доступності продовольства в регіоні.

Головною причиною низького платоспроможного попиту є невисокий рівень реальної заробітної

плати та негативні структурні зміни доходів населення. Так, питома вага заробітної плати в структурі доходів населення Одеського регіону зменшилася з 47,70% в 2001 р. до 40,0% в 2010 р., відповідно частка соціальної допомоги та інших поточних трансфертів зросла з 33,0% до 39,7% (таблиця 5). Водночас частка заробітної плати в структурі доходів населення області була дещо нижчою порівняно з загальнодержавним показником, а частка соціальних виплат, відповідно, вищою (див. табл. 5). Крім того, регіональні темпи приросту рівня заробітної плати відстають від загальнодержавних темпів її приросту (так, у 2010 р. порівняно з 2005 р. вони склали, відповідно, 179,7% та 185,9%), що свідчить про загострення проблеми забезпечення достатнього рівня споживчої (соціальної) складової ПБ області.

Таблиця 5

Структурно-динамічні зміни доходів населення*

Показники	Одеський регіон					Україна				
	Роки					Роки				
	2001	2005	2007	2009	2010	2001	2005	2007	2009	2010
1. Доходи, млн. грн. у т.ч:	6814	18558	29186	42422	52828	157996	381404	623289	897669	1101015
1.1. Заробітна плата	3250	7560	12764	16593	21146	67389	160621	278968	376088	459153
у % до доходів	47,7	40,7	43,7	39,1	40,0	42,7	42,1	44,8	41,9	41,7
1.2. Соціальні допомоги та ін. трансферти	2252	7783	11079	17917	20986	56814	151307	229040	355425	423690
у % до доходів	33,0	41,9	38,0	42,2	39,7	36,0	39,7	36,7	39,6	38,5

* – розраховано за статистичними даними [4, 6].

Існуюча викривлена система формування доходів населення України та її регіонів є наслідком «тінізації» виплати заробітної плати та низького рівня продуктивності праці, що обумовлює невисокі абсолютні показники оплати праці (рис. 2). Сьогодні порушений один із фундаментальних принципів збалансованого розвитку економічної системи, який полягає

у тому, що матеріальною основою підвищення рівня заробітної плати повинно бути зростання рівня продуктивності суспільної праці. Для подолання макроекономічних диспропорцій темп зростання продуктивності праці повинен випереджати темп підвищення заробітної плати [9].

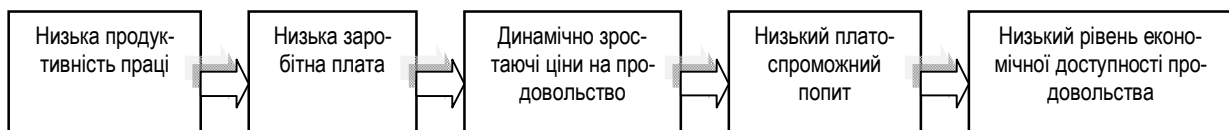

Рис. 2. Взаємозв'язок продуктивності праці та продовольчої безпеки

Іншою причиною низького платоспроможного попиту населення є динамічно зростаючі ціни на продовольство (див. рис. 2). Порівняльний аналіз темпів зростання цін на основні продовольчі товари в Одеському регіоні та в цілому по Україні свідчить про випередження та прискорення цінової динаміки в області (таблиця 6). Темп зростання споживчих цін в 2007-2010 рр. в області перевищував аналогічний загальнодержавний показник. У 2010 р. приріст регіональних цін на продукти харчування (12%) був досягнутий за рахунок динамічного зростання цін усіх товарів, зокрема, овочів (на 28,7%), хлібних та м'ясних продуктів (на 17%), цукру (на 13,9%). В області пік цінового зростання припадає на 2008 рік

(23,7%); у наступні роки цінова динаміка дещо уповільнилася внаслідок різкого падіння платоспроможного попиту населення. Слід відзначити, що у 2007-2008 рр. регіональні індекси споживчих цін (119,2 та 123,7% відповідно) перевищували індекси цін виробників промислової продукції (114,6 і 108,4%), хоча в цілому по країні їх співвідношення було протилежним (див. табл. 6), що свідчить про дестабілізуючий вплив цінових чинників на рівень споживчої складової системи регіональної продовольчої безпеки.

У сучасних умовах головними пріоритетами ПБ Одеського регіону є ефективне використання наявного агроекономічного потенціалу з метою найповнішого самозабезпечення населення області продук-

тами власного виробництва, реформування соціальної політики, підвищення платоспроможного попиту споживачів [1]. Перелічені соціально-економічні пріоритети охоплюють всі стадії відтворювального процесу певних видів продуктів харчування і, відтак, всі сектори продовольчого ринку. Проведені дослідження [10] довели, що використання секторного підходу до аналізу продовольчих ринків дозволяє оцінювати ефективність відтворювальних процесів у розрізі кожного сектору, скласти міжсекторні товар-

ні та фінансові баланси, що є важливою умовою побудови науково обгрунтованих управлінських та регуляторних механізмів. Оскільки рівень ПБ визначається, передусім, станом розвитку продовольчих ринків, тобто ефективністю відтворювальних процесів в межах їх секторів, економічний механізм забезпечення регіональної безпеки доцільно посекторно структурувати та зорієнтувати на розв'язання ключових проблем розвитку ринку продовольства та його складових. Схема такого механізму наведена на рис. 3.

Таблиця 6

Індекси споживчих цін, % (грудень до грудня попереднього року)*

Показники	Одеський регіон					Україна				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
1. Індекс споживчих цін	110,0	119,2	123,7	114,4	110,5	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1
<i>в т.ч. продукти харчування:</i>	<i>101,4</i>	<i>131,3</i>	<i>123,9</i>	<i>112,3</i>	<i>112,0</i>	<i>102,8</i>	<i>124,7</i>	<i>124,5</i>	<i>110,0</i>	<i>110,7</i>
1.1. Хліб і хлібопродукти	111,3	116,5	130,3	108,3	117,1	113,7	119,5	127,8	108,3	116,5
1.2. М'ясо та м'ясопродукти	95,9	114,2	136,8	106,5	103,7	98,0	113,9	134,0	106,2	104,1
1.3. Молоко, сир та яйця	104,4	140,6	108,7	111,3	117,3	105,1	142,1	115,4	109,4	116,0
1.4. Олія та жири	90,5	154,8	125,1	108,5	102,2	91,3	143,9	123,2	114,2	108,1
1.5. Цукор	99,5	94,7	103,3	187,9	113,9	98,3	101,2	108,4	183,9	120,9
1.6. Овочі	95,4	151,7	105,3	114,1	128,7	91,5	135,4	99,6	94,5	120,3
2. Індекс цін виробників промислової продукції	131,5	114,6	108,4	119,8	110,8	114,1	123,3	123,0	114,3	118,7

* – узагальнено за статистичними даними [3, 4, 5, 6]

Активізація відтворювальної функції продовольчого ринку області обумовлює необхідність переорієнтації аграрного сектору з моновиробництва експортноорієнтованих культур на потреби регіональної харчопереробної промисловості з урахуванням перспективних напрямів її розвитку. Так, створення достатньої сировинної бази для підприємств вино-

роби та консервної промисловості, потужності яких завантажені не більше 20-30% [11], дозволить знизити їх залежність від імпортової сировини посередньої якості, забезпечити екологічну чистоту та безпеку продукції для споживачів, спрямувати фінансові потоки на відродження регіонального виноградарства та овочівництва.

Рис. 3. Схема економічного механізму забезпечення ПБ регіону (секторний розріз продовольчого ринку)

З іншого боку, подолання сировинної орієнтації агроекспорту визначає необхідність відновлення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію. Одеський регіон має розвинутий зернопродуктовий підкомплекс, однак деякі його складові, зокрема, макаронна та комбікормова промисловість, знаходяться в кризовому стані [11]. Із припиненням діяльності Одеської макаронної фабрики виробництво макаронних виробів у регіоні скоротилося з 20,5 тис. т у 1990 р. до 3,5 тис. т в 1995 р., досягнувши критичної межі в 0,4 тис. т у 2009 р [3]. Однією з головних причин згорання регіонального макаронного виробництва є відсутність сировини – борошна з пшениці твердих сортів. Відповідно, розробка та реалізація механізму стимулювання аграріїв до вирощування високоякісної пшениці твердих сортів, що передбачає ресурсне та фінансове їх забезпечення, а також гарантований збут продукції за справедливою ціною, дозволить відновити регіональне макаронне виробництво, зменшивши обсяги імпорту даного продукту. Успішна реалізація системних реформ щодо розвитку тваринництва згенерує імпульс розвитку комбікормової промисловості, що дозволить переорієнтувати в межах держави, за проведеними розрахунками, близько 11,4 млн. т фуражного зерна з експорту на внутрішнє споживання, подовжуючи відтворювальні цикли продовольчих ринків [12].

Успішна реалізація заходів в аграрному та переробному секторах ринку (див. рис. 3) неможлива без виваженої політики імпортозаміщення та підтримки вітчизняного виробництва, інструменти якої в рамках СОТ досить обмежені. Відкриття кордонів спричинило експансію імпортних продуктів із нижчими цінами, але натурально і екологічно неякісними характеристиками порівняно з українською продукцією. За розрахунками Берегового В.К., у 2009 р. імпортозалежність держави за групою рибопродуктів склала 65,3%, м'ясопродуктів – 19,2%, плодово-ягідної продукції – 54,2% [13]. Поряд із імпортом екзотичних видів фруктів зростає імпорт традиційних для країни фруктів та овочів (у 2009 р. порівняно з 2008 р. імпорт яблук зріс в 1,4 рази [13]), що призводить до переорієнтації фінансових потоків з вітчизняного на іноземне сільське господарство, прискорюючи втрату продовольчої незалежності України.

Одним із дієвих заходів «зеленої скриньки», на які згідно принципів СОТ не діють обмеження щодо бюджетних видатків, є формування інфраструктури ринку (створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, кредитних спілок, товариств взаємного страхування), що є важливою складовою механізму забезпечення ПБ регіону (див. рис. 3). Поряд із розвитком оптових форм торгівлі необхідно вдосконалити систему інформаційно-консультаційного забезпечення суб'єктів ринку, діючи методики моніторингу стану безпеки, формування продовольчих балансів держави та її регіонів.

Системний вплив на аграрний і переробний сектори продовольчого ринку, які формують пропозицію продуктів харчування, має доповнюватися заходами стимулювання попиту на нього в споживчому секторі шляхом реалізації соціальних програм, метою яких є підтримка доходів населення, забезпечення

ефективної зайнятості в регіоні, проведення виваженої цінової політики щодо обмеження рентабельності та торговельних націнок на базові продукти харчування до економічно обґрунтованого рівня (див. рис. 3). Особливу увагу слід приділити системі підвищення якості та безпеки продовольства, складові якої формуються у всіх секторах продовольчого ринку та забезпечують еластичність системи шляхом дифузійного і прямого поширення інформації в ній [14].

Для реалізації запропонованого економічного механізму забезпечення ПБ регіону необхідно задіяти регуляторні важелі управління, посилити державний контроль за експортно-імпортними потоками продовольства та їх ціновими співвідношеннями, внести зміни в діючу Методику стосовно порогових значень індикаторів безпеки або прийняти відповідний Закон, врахувавши в ньому передовий світовий досвід стосовно критеріальної оцінки продовольчої безпеки держави та її регіонів. Практичні заходи та головні напрями реформування регуляторних механізмів у відповідності до соціально-економічних пріоритетів ПБ визначаються на кожному продовольчому ринку окремо, враховуючи його стан, економічні проблеми та перспективи розвитку [12].

Висновки. В ході оцінки фізичної доступності продовольства в Одеському регіоні було встановлено, що рівень його аграрного самозабезпечення втричі перевищує показник продовольчого самозабезпечення, сигналізуючи про неповне використання наявного природноресурсного потенціалу області, зменшення обсягів виробництва харчопереробної промисловості, експансію імпортних продуктів харчування. Оцінка економічної доступності продовольства засвідчила перевищення частки сукупних продовольчих витрат домогосподарств у регіоні на 6-7% порівняно з аналогічним загальнодержавним показником. На фоні зростаючих продовольчих витрат домогосподарств темпи приросту заробітної плати населення регіону є нижчими порівняно із середніми по країні, а частка трансфертів у структурі доходів вищою, що у поєднанні з випереджаючою ціновою динамікою є наочним свідченням незадовільного стану споживчої складової продовольчої безпеки області. Економічний механізм забезпечення регіональної ПБ базується на секторному підході та передбачає підвищення ефективності відтворювальних процесів у всіх секторах продовольчого ринку шляхом раціонального використання природноресурсного потенціалу регіону, відновлення виробництва харчопереробної промисловості, забезпечення її підприємств високоякісною українською сировиною, розвитку інфраструктури ринку, підтримки доходів споживачів, а також впровадження аграрної протекціоністської політики як необхідної умови реалізації запропонованого механізму.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у вдосконаленні методичного підходу до оцінки ПБ регіону за рахунок доповнення системи індикаторів фізичної доступності продовольства показниками аграрного та продовольчого самозабезпечення регіону, а також в обґрунтуванні з позицій секторного моделювання головних складових механізму забезпечення регіональної безпеки. Перспективи подальших

розвідок в даному напрямку полягають у здійсненні оцінки стану ПБ усіх регіонів України з використанням як діючих, так і інноваційних індикаторів, що передбачають, передусім, оцінку якості та безпеки продовольства (ступінь «натуральності» товарів; вплив продуктів, отриманих за допомогою методів

генної інженерії та біотехнологій, на здоров'я і тривалість життя населення тощо), проведенні диференціації регіонів за різними критеріями ПБ з метою вдосконалення діючих механізмів управління національною продовольчою системою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Нікішина О. В. Регіональна продовольча безпека / О. В. Нікішина // Вісник соціально-економічних досліджень : Зб. наук. праць ОДЕУ. Вип. 31. – Одеса. – 2008. – С. 277-284.
2. Методика визначення основних індикаторів продовольчої безпеки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379. / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] — <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Статистичний щорічник Одеської області за 2009 рік / За ред. Т. В. Стоянової. Одеса: Видавництво «Астропринт», 2010. – 549 с.
4. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс] – <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.
5. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О. Г. Осауленка. К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 566 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс] – <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Дикаленко М. Продукты писания / М. Дикаленко, Э. В. Московчук // Бизнес – 2011. – №16 (951) – С. 120-121.
8. Дикаленко М. Родина во пастности / М. Дикаленко, Э. В. Московчук // Бизнес – 2011. – №25 (960) – С. 110-112.
9. Мудрак Р. Потребительский аспект продовольственной безопасности / Р. Мудрак // Экономика Украины. – 2007. – №9. – С. 82-89.
10. Нікішина О. В. Методичні засади критеріальної оцінки та діагностики продовольчих ринків / О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2010. - № 2 (6) – С. 35 – 41.
11. Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження) : Монографія / За ред. Б. В. Буркинського, В. М. Лисюка. – ІПРЕЕД НАН України. – Одеса, 2008. – 321 с.
12. Нікішина О. В. Пріоритети державного регулювання зернового ринку України / О. В. Нікішина // Економічні інновації. Збірник наукових праць. Вип.43. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – С. 198-210.
13. Береговий В. К. Проблеми продовольчої безпеки України / В. К. Береговий // Економіка АПК. – 2011. – № 5 – С. 71 – 78.
14. Скидан О. Продовольча сфера України в умовах глобалізаційних викликів / О. Скидан // Економіка України. – 2009. – № 11 – С. 53 – 64.

УДК [005.934:33]:663.2.013

ФЛИПОВА С.В., д-р екон. наук, професор, НІЗЯСВА С.А., ст. викладач
Одеський національний політехнічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглядається методика оцінки рівня економічної безпеки підприємств. Пропонується підхід до якісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства на основі функції бажаності. Серед конкретних засобів для реалізації функції бажаності був обраний масштаб Харрінгтона. Перевагою цього методу є врахування галузевих особливостей і простота застосування затверджених результатів практичного випробування.

Ключові слова: економічна безпека підприємства (ЕБП), індикатори ЕБП, інтегральний показник ЕБП, рівні бажаності, пороговий рівень безпеки, критичний рівень безпеки.

A method for assessing the level of economic security of organizations is considered in the article. It is proposed, approach to quality assessment of level of economic security on the basis of desirability functions. It was chosen one of the specific methods for realization of the desirability function – Harrington's psychological scale. Advantage of this method is interaction of industry characteristics and ease of use results after practical tests.

Keywords: economic security of organization (ESO), indicators of ESO, integral indicator of ESO, levels of desirability, a threshold level of security, the critical level of security.